

MIRTIES BAUSMĖS ŠALININKŲ IR PRIEŠININKŲ ARGUMENTŲ FILOSOFINĖ ANALIZĖ

Romualdas Drakšas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, 1 rūmai, LT-2054 Vilnius
Tel. (370 2) 36 61 67; 36 61 68

Straipsnyje nagrinėjama mirties bausmės egzistavimo problema. Pateikiami tiek mirties bausmės šalininkų, tiek jos priešininkų argumentai, kurie yra atitinkamai sugrupuoti ir analizuojami taikant priešingybės metodą. Straipsnyje išlaikyta objektyvi nuomonė, paliekant galimybę skaitytojams patiems padaryti išvadas.

The article deals with the problem of existence of the death penalty. The author presents the arguments of supporters as well as opponents of the death penalty, which are correspondingly grouped and analysed on the basis of the antithesis method. An impartial opinion is expressed in the article, while the reader is given an opportunity to draw respective conclusions.

Daugelį metų netyla ginčai dėl mirties bausmės reikalingumo. Tiek jos šalininkai, tiek priešininkai išdėstė daugelį visiems jau žinomų argumentų, tačiau nei vieni, nei kiti neįrodė savo teisybės. Tai nenuostabu, kadangi požiūris į mirties bausmės reikalingumą ir argumentus, grindžiančius ar neigiančius šį reikalingumą, kiekvieno asmens yra skirtingas. Nesant absoliučiai nepaneigiamų argumentų, tik nuo paties asmens, o dar tiksliau nuo tuo metu esančių jo gyvenimo aplinkybių priklausys, kuriuos argumentus šis asmuo priims, o kuriuos atmes. Žinomi atvejai, kai kategoriškai nusiteikę prieš mirties bausmę asmenys tampa šios bausmės šalininkais įvykus nusikaltimams, kurių aukomis tapdavo šių asmenų artimieji. Negali būti vienareikšmiško požiūrio į mirties bausmę. Autorius pats būdamas mirties bausmės priešininkas visiškai pripažįs-

ta mirties bausmės šalininkų argumentų pagrįstumą, esant atitinkamoms gyvenimo aplinkybėms. Požiūris į mirties bausmę nesiskiria nuo požiūrio į gėrį. Tai, kas yra gera, o kas bloga, kiekvienas asmuo vertina, remdamasis savo gyvenimo patirtimi, toje visuomenėje egzistuojančia morale ar kitais vien jam žinomais veiksniais. Net atrodytų visuotinai pripažįstamas geras darbas ar poelgis gali tapti, to paties žmogaus nuomone, neiginčytinu blogiu, tik šiek tiek pasikeitus aplinkybėms. Tuo labiau jei tą patį poelgį vertintų skirtingi asmenys, jų požiūris gali absoliučiai nesutapti. Pabrėžtina, kad abu jie bus teisūs, kadangi remsis, jų požiūriu, teisingais, tačiau iš principo skirtingais kriterijais. Taigi kas yra gerai, o kas blogai, galime teigti tik remdamiesi vertinimo laikotarpiu esančiu daugumos žmonių požiūriu ar toje visuomenėje egzistuo-

jančia morale¹. Lygiai taip pat yra ir vertinant mirties bausmę. Nesant absoliučiai neginčijamam kurios nors šalies šalininkų argumentui bei pripažįstant, kad pagrįsti gali būti kiekvienos šalies dėstomi argumentai, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes tenka apsiriboti filosofiniu argumentų įvertinimu, o tai savo ruožtu suteikia pranešimui tik konstatuojamąjį pobūdį, neatskleidžiant mirties bausmės filosofinio prasmingumo. Tai yra šiame straipsnyje nebus atsakyta, o turbūt ir neįmanoma visiškai pagrįstai ir objektyviai atsakyti, ar mirties bausmė iš esmės yra reikalinga ir prasminga.

Visų pirma reikėtų suvokti, kokia moralinė tiesa skatina pritari mirties bausmei ar jai nepritari. Įdomu, ar galima įrodyti baudimo mirtimi ar, kita vertus, jo paneigimo moralinį pagrindą. Didelis laimėjimas būtų rasti vienareikšmią atsakymą į klausimą, mirties bausmė yra moraliai pateisinama ar ne. Beveik neįmanoma šio klausimo svarstyti ramiai ir objektyviai, kita vertus, būtent dėl emocijų reikia nedelsiant klausimą išspręsti.

Moralinis pagrindas arba tokio pagrindo nebuvimas neturi tikrumo pobūdžiui lemiamos reikšmės². Tai reiškia, kad pati moralinė tiesa nenulemia tikrovės pobūdžio [15, p. 64]. Moralė pati savaime yra bejėgė prieš realybės pasipriešinimą. Žmonėms, kuriems moralė turi įpareigojamąją galią, tai gali būti lemiamas jų veiksmų ir sprendimų prielaida. Dėl tų žmonių ypatingos

energijos tos tiesos gali lemti žmonių bendrijos realybę. Tačiau yra ir žmonių, kuriems moralė neturi jokios reikšmės, arba tokių, kuriems kitokia tiesa svarbesnė. Todėl moralinių idėjų veikimo sritis buvo ir bus ribota. Laikytis moralės nėra visų žmonių tikslas. Nieko negalima priversti būti moraliu. Galiausiai ir pati moralė yra kintamas dalykas. Jos tiesos veiksmingos tik konkrečiu laikotarpiu konkrečioms žmonėms. Pasikeitus sąlygoms, moralinės tiesos gali iš esmės kisti. Todėl neįmanoma rasti moralinį mirties bausmės buvimo ar jo panaikinimo pagrindą.

Kalbant apie moralinį mirties bausmės pobūdį nereikalaujama pateikti kokių nors įtikinamų argumentų prieš mirties bausmę. Galimi prieštaraujantys mirties bausmės šalininkų argumentai yra ne pirmos svarbos. Vertinant iš dabar vyraujančios moralės pozicijų, yra per sunku moraliai sankcionuoti mirties bausmės praktiką nesuteikiant jai įtikinamo įrodymo, o pasitenkinant tik ją diskredituojančių argumentų netobulumu. Tačiau vėlgi tai – tik vieno asmens nuomonė, kuri nepretenduoja būti absoliučiai teisinga. Visiškai įmanoma, kad iš esmės pasikeitus gyvenimo aplinkybėms, tas pats asmuo išsakys visiškai priešingą nuomonę. Dar J. Bentamas yra pasakęs, kad antipatija ar simpatija negali būti argumentacijos pagrindu. Jis ne kartą pažymėjo, kad melaginga argumentacija, kurios vienintelis pagrindas antipatija, dažniausiai pastebima baudžiamojoje teisėje: antipatija veiksams, kurie laikomi nusikalstamais, antipatija asmenims, kurie laikomi nusikaltėliais, antipatija konkrečiai bausmei [15, p. 43]. Tai reiškia, kad visus klausimus, susijusius su baudžiamosios teisės nuostatomis, taip pat su mirties bausmės egzistavimu, turime spręsti atmetę emocijas ir vadovaudamiesi tik tvirtais, logiškai pagrįstais argumentais. Pabrėžtina, kad šie argumentai svarbūs ne tik mirties bausmės panaikinimui, o tai Lietuvoje jau padaryta, bet ir vertinant šios bausmės recidyvo galimybę.

¹ Moralė – tai žmonių elgesį reguliuojančios normos ir principai, viena visuomenės sąmonės formų. Žr.: Tarpautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985. P. 329. Autoriaus nuomone, moralė turėtų būti apibrėžiama kaip elgesio taisyklių, egzistuojančių konkrečioje visuomenėje konkrečiu laiku, visuma.

² Žymus anglų filosofas J. Bentamas moralę apibūdino taip: „visi žmonių poelgiai, tiek visuomeniniai, tiek privatus, vertinami moraliai. Moralė tai lyg vedlys, nurodantis žmogui teisingą kelią visais jo gyvenimo atvejais. Moralė liepia kiekvienam žmogui daryti tai, kas naudinga visuomenei, čia įtraukiant ir asmeninę jo naudą“.

Mirties bausmės šalininkų ir priešininkų argumentų filosofinę analizę pradėsime nuo argumentų prieš mirties bausmę, kartu pateiksime bei analizuosime ir kontrargumentus.

Dabar žinomi argumentai prieš mirties bausmę sąlygiškai gali būti skirstomi į kelias grupes.

Pirmoji grupė argumentų pabrėžia teisės į gyvybę neliečiamumą bei smerkia patį gyvybės atėmimo faktą:

1. Mirties bausmė – žmogaus prigimtinės teisės, teisės į gyvybę pažeidimas.

2. Gyvybę duoda ne visuomenė ir ne valstybė, todėl niekas neturi teisės įteisinti gyvybės atėmimo.

3. Nusizengiamo vienam iš 10 Dievo įsakymų, skelbiančiam „Nežudyk!“.

4. Kad ir kokios būtų priežastys ar aplinkybės, žudyti visada blogai. Vieno asmens nužudymas nesugrąžina kito žmogaus gyvybės.

5. Mirties bausmę vykdančis žmogus tampa žmogžudžiu.

Remiantis antrosios grupės argumentais akcentuojamas būtinumas laikytis bausmės tikslų:

1. Mirties bausmė – ne bausmė, o atpildo, susidorojimo priemonė. Nusikaltęs asmuo ne nubaudžiamas, o fiziškai sunaikinamas. Bausmės tikslas – leisti nusikaltusiam pasitaisyti.

2. Jei baudžiamojo teisingumo sistema naudojama, kad būtų atkeršyta skriaudikui, ji nebėra teisingumo sistema ir praranda savo prasmę.

Iš trečiosios grupės argumentų teiginių matyti, kad nerimaujama dėl mirties bausmės poveikio šalies santvarkai:

1. Mirties bausmė dažnai tampa politinių represijų įrankiu.

2. Mirties bausmė demoralizuoja visuomenę. Visuomenė – kartu ir valdžia – pratinama problemas spręsti smurtu.

3. Jei šalies įstatymuose numatyta mirties bausmė, yra pavojus, kad ji gali būti taikoma automatiškai.

Ketvirtosios grupės argumentai iškelia ekonominio mirties bausmės nenaudingumo ir šios bausmės diskriminacinio pobūdžio klausimus:

1. Mirties bausmė visuomenei kainuoja brangiau nei kitos bausmių rūšys.

2. Mirties bausmė yra diskriminuojamoji. Ji paprastai skiriama ypač neturtingiems asmenims, kurie negali apsiginti patys ar pasisamdyti brangiai apmokamų advokatų.

Penktąją grupę sudaro argumentai, akcentuojantys mirties bausmės netikslumą ir neatšaukiamumą, taip pat pabrėžiantys kankinamąjį jos pobūdį:

1. Visada yra galimybė, kad teisėjai gali suklysti, ir kartą įvykdžius mirties bausmę, pasekmių nebegalima atitaisyti.

2. Mirties nuosprendžio įvykdymo laukimas – psichologinis nuteistojo kankinimas.

3. Neįrodyta, kad mirties bausmė mažina nusikalstamumą.

Pradėkime nuo argumentų, pabrėžiančių teisės į gyvybę neliečiamumą ir smerkiančių patį gyvybės atėmimo faktą, analizės.

Kaip žinoma, įvairiais žmonijos istorijos tarpsniais ir įvairiose kultūrose žmogaus gyvybė buvo vertinama skirtingai. Nepaisant to, kad krikščionybės šaukliai, skelbdami Dievo įsakymus, teigė: „Nežudyk“, šis įsakymas buvo skirtas tik mažinti nusikaltimus ir neturėjo nieko bendro su gyvybės, kaip absoliučios vertybės, pripažinimu. Minėtas Dievo įsakymas nebuvo kažkuo išskirtinis ar svarbesnis už kitus devyenis. Senajame Testamente rasime nemažai epizodų, kuriuose aprašomas žmogaus gyvybės atėmimas, vertinant tą faktą teigiamai. Galima teigti, kad tik vėlyvaisiais viduramžiais vadinamojoje Vakarų kultūroje pradėdama labiau vertinti žmogaus gyvybę. Tai pastebima ir iš minėto Dievo įsakymo traktavimo.

Štai vienas iš žymiausių XVI amžiaus krikščionybės reformatorių Martynas Liuteris savo

Mažajame Katekizme taip išdėsto šio Dievo įsakymo turinį: „Nežudyk. Mes turime Viešpaties Dievo bijotis ir Jį mylėti, kad savo artimo kūnui ir gyvybei nedarytume jokios žalos bei skriaudos, bet jam pagebėtume ir patarnautume visuose kūno varguose.“

Pabrėžtina, kad tik XVII–XVIII amžių literatūroje randame pirmąsias abejones mirties bausmės reikalingumu. Puikus to pavyzdys – vyskupo V. Masalskio XVIII amžiuje to meto Lietuvos valstybės Seime inicijuotas mirties bausmės panaikinimo svarstymas. Geriausiai šias mintis perteikia lenkų filosofo Jaceko Fileko žodžiai: „Kiekvieno žmogaus gyvybė yra šventenybė. Tų, kurie daugiau jaučia ir supranta, uždavynys yra nurodyti, kad tvarkingam įtikinamo gyvybės vertybės šventumo skeidimui yra būtinas tos vertybės neribotas gerbimas. Ir niekas neturi teisės žudyti kito žmogaus, tikrai niekas. Negali būti jokių išimčių. Jeigu tai turi būti teisybė, tai negalime leisti niekam žudyti, netgi teismui. Tai leisti, reikštų sutikti, kad žmogaus gyvybė nėra šventa, reikštų žudymą padaryti įtikimą.“ [12, p. 32]

Teigtina, kad mirties bausmės priešininkų argumentai, neigiantys pačią galimybę atimti žmogui gyvybę, yra būdingi paskutiniaisiais šimtmečiais susiformavusiai Vakarų Europos kultūrai ir tik dėl šios kultūros paplitimo yra visuotinai pripažįstami. Pabrėžtina, kad vadinamoji Vakarų Europos kultūra paplito dažniausiai karais pavergiant kitų šalių tautas, vykdant ekspansinę, kolonijinę politiką, siekiant ekonominės naudos ir visiškai nesirūpinant žmonių gyvybėmis. Net dabar mirties bausmės priešininkų veiksmai ir teiginiai primena siekimą pabėgti nuo realybės. Mirties bausmės aukų skaičius visais laikais sudarė tik menką dalį skaičiaus žuvusiųjų nuo karo veiksmų. Tarptautinė teisė vienu teiginiu drausdama spręsti ginčus netaikiai, kartu plačiai reguliuoja karo vedimo tvar-

ką ir taisykles³, pripažindama karo veiksmų galimybę [16, p. 668]. Šie faktai puikiai rodo, kokiomis aplinkybėmis susiformavo mirties bausmės priešininkų argumentai ir kokioje aplinkoje jie egzistuoja. Žinoma, tai negali paneigti minėtų Jaceko Fileko teiginių. Reikėtų pabandyti atsakyti į klausimą, ar tikrai žmogaus gyvybė yra absoliuti vertybė ir ar ji tokia gali būti.

Daugelio asmenų sąmonėje žmogaus gyvybė filosofiniu požiūriu nėra absoliuti vertybė. Kiekvienu gyvenimo etapu, siekdami tam tikrų tikslų, žmonės lygina šią vertybę su kitomis ir sprendžia, ką galima aukoti šiems tikslams pasiekti. Žinoma, viskas priklauso nuo žmogaus požiūrio į mirtį ar „gyvenimą“ po mirties. Sprendimams priimti labai svarbus filosofinės kategorijos „žmogaus gyvybė“ suasmeninimas, tai yra pirmiausiai atsizvelgiama į tai, kaip žmogus, kurio gyvybę „galima“ paaukoti, yra susijęs su priimančiuoju sprendimu. Taigi nagrinėti pirmosios grupės argumentų filosofinį pagrindą galima tik visiškai nuasmeninus sąvoką „žmogaus gyvybė“, t. y. nesisitengiant pažvelgti į nuteistąjį mylinčių ar jo nekenčiančių žmonių akimis.

Tačiau netgi tokiu atveju atkreiptinas dėmesys, kad žmogaus gyvybė išlieka lygintina, t. y. ne absoliučia ir neabejotina, vertybe. Puikus to pavyzdys – kili teisėti gyvybės atėmimo pagrindai, numatyti faktiškai visų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose⁴. Be mirties bausmės, galėtume išskirti šiuos teisėto gyvybės atėmimo

³ Antai 1928 metais priimto Susitarimo dėl atsisakymo nuo karo kaip tautinės politikos įrankio, kitaip vadinamo Paryžiaus paktu, 2 straipsnyje draudžiama ginčus spręsti naudojant karinę jėgą, o 1949 metais priimtos Ženevos konvencijose dėl karo aukų apsaugos nuodugnai reguliuojamos karo vedimo taisyklės, taip pripažįstant karo galimybę.

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatyta, kad užpuolikai gyvybę galima atimti būtinosios ginties atveju (14 str.), atremiant nusikaltimą padariusio asmens pasipriešinimą, jį sulaikant (14² str.) bei būtinojo reikalingumo atveju, gelbstint daugelio žmonių gyvybes (15 str.).

pagrindus: būtinoji gintis, nusikaltėlio sulaikymas pastarajam pasipriešinus, būtinasis reikalingumas, prieš kario nužudymą karo atvejais bei kai kuriose šalyse įteisinta eutanazija. Visais šiais atvejais įteisinamas žmogaus gyvybės lyginimas su kitomis vertybėmis. Antai būtinosios ginties metu galimas puolančiojo gyvybės atėmimas, siekiant atremti pasikėsinimą sužaloti. Čia žmogaus gyvybė lyginama su kita vertybe – žmogaus sveikata, kuri esant papildomoms aplinkybėms – užpuolimo neteisėtumas ar kt. tampa vertingesnė. Tokie pat vertybių palyginimai pastebimi ir nusikaltėlio sulaikymo jam pasipriešinus ar būtinąjo reikalingumo atvejais. Visa tai rodo, kad, nepaisant deklaracijų, žmogaus gyvybė yra tik viena iš daugelio saugomų vertybių, kuri yra svarbi, tačiau ne absoliuti ar neginčijama. Taigi minėti Jaceko Fileko teiginiai apie žmogaus gyvybės šventumą yra moraliai neginčijami, tačiau realiai niekuo nepagrįsti ir dabar neįgyvendinami. Turbūt neįsivaizduojama padėtis, kai valstybė atskiro žmogaus gyvybę vertins labiau nei siekimą kokių nors jai svarbių tikslų.

Nagrinęjant pirmos grupės argumentus, reikia atsižvelgti ir į kitą šios problemos aspektą bei kai kurių teoretikų nuomonę apie žmogaus gyvybės svarbumą. Pripažįstama, kad teisės evoliucija ėjo absoliučių žmogaus galių link, t. y. svarbios tapo ne tik žmogaus gyvybė ir sveikata, bet ir jo garbė bei orumas. Taigi labiau akcentuojamos ne tiek ekonominės teisės, kuriomis remiasi kompensacijos, kaip bausmės tikslo, idėja, bet būtent moralinės teisės, kurias saugo valstybė, paskirdama ir vykdydama mirties bausmę žudikui – žmogaus teisių uzurpatoriui. Šiuo požiūriu nužudymas turi būti vertinamas ne vien kaip materialinė žala, bet ir kaip nusikaltimas žmonijai. Norima pasakyti, kad valstybei gali ir turi būti svarbesnių vertybių nei asmens, tuo labiau padariusio nusikaltimą žmonijai, gyvybė. Be to, visa tai siejama su atsitrau-

kimu nuo vadinamojo konkretaus individualizmo, kurio esmė ta, kad kiekvienas vertas tiek, kiek turi galios, prie abstraktaus individualizmo, kuris rėmėsi tuo, kad visa absoliuti žmogaus vertė telpa bendrame požiūryje į žmogų, o tik po to ji gali būti priskiriama kiekvienam asmeniui [12, p. 40]. Tai yra *sine qua non* sąlyga – būtina teisinėms kategorijoms, besiremiančioms lygybės principu, atsirasti. Kartu tai perėjimas nuo kolektyvinės teisinės ideologijos prie individualizmo, perėjimas nuo formulės „kiekvienam priklausomai nuo jo padėties“ prie formulės „kiekvienam tiek pat“, kuri reiškia, kad visi turi būti vertinami vienodai, nepriklausomai nuo specifinių savybių, kuriomis gali ir skirtis. Tautosakoje idealiai teisinga būtybė yra mirtis, kuri neatsižvelgia į jokias privilegijas – kartu tai yra kelias nuo utilitarizmo prie kantizmo. Atsiradimas žmonijos istorijoje absoliutaus žmogaus vertės ir orumo idėjos, t. y. moralinės pažangos įtvirtinamas teisėje, labiau derinasi su mirties bausmės institutu nei pirminė santvarka, kurioje pati šios bausmės idėja moralinėje plotmėje negalėjo egzistuoti, nors nusikaltėliai ir buvo žudomi. Todėl, šių minčių šalininkų nuomone, klysta abolicionistai, kurie žmogaus moralinę pažangą grindžia mirties bausmės panaikinimo teze. Taigi ir pats nusikaltėlis nebegali būti tik priemonė tam tikraisantykinei, ekonominei ar kitai vertei pasiekti, kadangi jo kaltė absoliuti [12, p. 133].

Iš pirmo žvilgsnio šie mirties bausmės šalininkų argumentai yra pagrįsti ir logiški. Kyla tik vienas klausimas, ar absoliučios žmogaus garbės ir orumo idėjos laikytinos didesne vertybe nei žmogaus gyvybė. Sprendžiant šį klausimą, reikėtų atsižvelgti į tai, kad ir žmogaus garbė, ir orumas yra ganėtinai abstrakčios sąvokos, kurių suvokimas labai dažnai priklauso nuo nukentėjusio asmens subjektyvaus suvokimo. Vien tai, kad įstatymai visus vertina vienodai, nors ta tema galimi disputai, nereiškia, kad absoliučiai

viskas, net ir egzistuojančios abstrakčios sąvokos – gėris, blogis garbė, orumas ir t. t. – bus vertinamos vienodai. Žmogaus gyvybė, kitaip nei pirmiau minėtos, yra pastovi ir daugumos vienodai suvokiama sąvoka. Todėl logiškai nesuprantama, kodėl išaukštinamos sparčiai kintamos, nepastovios bei daugiausia subjektyviai suvokiamos vertybės. Be to, atsižvelgiant į išdėstytus baudimo mirtimi šalininkų argumentus ir kartu pripažįstant absoliučios nusikaltėlio kaltės egzistavimą, tampa nebesvarbi pati nusikaltėlio asmenybė, subjektyvi jo būseną. Taigi tolesnė loginė tokių samprotavimų išvada – nužudymo bylas gali spręsti kompiuteris, vertindamas tik objektyvias bylos aplinkybes. Tokia padėtis vargiai ar gali būti pateisinama.

Nagrinėjant pirmos grupės argumentus, reikia atsižvelgti ir į kitus jiems oponuojančius mirties bausmės šalininkų teiginius. Mirties bausmės šalininkai siūlo taikyti mirties bausmę kaip efektyvią priemonę, apsaugančią visuomenę nuo recidyvo. Valstybė, vykdydama esmines savo vidaus funkcijas, privalo užtikrinti žmogaus saugumą visuomenėje. Niekas negali geriau užkirsti kelio recidyvui, nei gyvybės atėmimas nusikaltėliui ir tokiu būdu nusikratymas juo visiems laikams. Toks siekis galėtų būti vadinamas atsakomybės jausmu už potencialių aukų likimą.

Šis teiginys tai tarsi antras mirties bausmės priešininkų argumentų aspektas. Šiuo atveju lygiai taip pat rūpinamasi žmogaus gyvybe, pripažįstant ją svarbia ir gintina vertybe, tačiau pirmiausia rūpinamasi ne nusikaltėlio, o galimų būsimų aukų gyvybėmis. Geriausiai šį požiūrį perteikia žinomo teoretiko E. Van den Haago mintis – „Manau, kad neturime teisės rizikuoti galimų ateities aukų gerove vien tam, kad išsaugotume žmogžudžius; atvirkščiai, mūsų moralinė pareiga yra egzekucijos įvykdymas, jei ji ir neduoda norimo rezultato [13, p. 129]. Šiuo pasirinkimu apeliuojama į visuotinai suprantamą teisingumą – nusikaltėlis tarsi ir gauna ko nusi-

peinė, o būsimos aukos yra nekaltos. Mirties bausmės priešininkai taip pat renkasi. Jų pasirinkimas skiriasi nuo prieš tai įvardyto, kadangi jie pirmenybę teikia realaus asmens gyvybei išsaugoti, sutikdami rizikuoti galimų ateities aukų gyvybėmis. Būtent šis vertybių palyginimas ir iš to atsirandantis pasirinkimas yra vienintelis mirties bausmės šalininkų ir priešininkų argumentų skirtumas.

Prie šios grupės argumentų galima priskirti ir jiems giminingą teiginį – mirties bausme pažeidžiamas žmogaus orumas. Teigiama, kad žmogaus orumas neatskiriamai susijęs su individualia ir socialine atskirų asmenų egzistencija, kurią ir pažeidžia mirties bausmė [14, p. 56]. Pastebima, kad žmogaus orumas plačiai interpretuojamas kaip teisinės moralės kategorija, o tai gali būti vadinama individualiu žmogaus orumo supratimu. Toks kategoriškas požiūris kritikuotinas. Turbūt negalima tiksliai atsakyti, kuris žmogaus orumo supratimas priimtinesnis – individualus ar visuotinis. Nustatant paplitusią vertybių skalę ir jos kriterijus taip pat atsiranda keblumų, kadangi egzistuojanti daugumos kontrolė pati savaimė negarantuoja teisingų išvadų. Su tuo susijęs mažumos nuomonės, kuri gali būti pagrįstesnė, ignoravimo pavojus. Kintant daugumos priimtai vertybių scalei, kinta žmogaus orumo suvokimas. Remiantis demokratijos principu, įstatymų leidėjas turėtų reaguoti į viešosios nuomonės pasikeitimus, tačiau tai nereikia, kad taip turi būti įgyvendinami visi tautos norai. Būtų sunku ne tik sužinoti tautos norą, bet ir atsakyti į klausimą, kokiais atvejais turėtų būti reaguojama į ypač dažnai besikeičiančią gyventojų nuomonę. Didėjantis sunkių nusikaltimų skaičius gali daryti stiprią įtaką visuomenės nuomonės pasikeitimams mirties bausmės klausimu. Įstatymų leidėjo nepastovumas šioje baudžiamosios teisės srityje nėra pageidautinas. Nuomonių įvairovė rodo, kad nėra vienodo būdo nustatyti tautos valią. Laikinas pritarimas gra-

žinti mirties bausmę yra dažnai labiau emocionalus nei racionalus ar moralškai pagrįstas. Lygiai toks pat emocionalus yra teiginys, kad mirties bausme pažeidžiamas žmogaus orumas. Iš to kyla abejonių, kad pritarimas ar nepritarimas mirties bausmei šio teiginio pagrindu yra greičiau sensacijų troškimas nei teisingumo vykdymas.

Į klausimą, ar yra interesų konfliktas mirties bausme atimant gyvybę ir tuo apsaugant potencialių aukų gyvenimą, galima atsakyti tik tada, kai įbauginamasis poveikis bus arba įrodytas, arba paneigtas. Tas pats taikytina nuostatai dėl žmogaus orumo principo, kadangi turėtų būti nustatyta, ar mirties bausme pažeidžiamas žmogaus orumas ir kaip jis turi būti suprantamas. Lieka tik absoliutaus teisės gyventi – kiekvienas turi teisę gyventi ir fizinį neliečiamumą – klausimas absoliučiose teorijose, tačiau nėra tvirto teisės gyventi apibrėžimo.

Minėjome, kad remiantis antros grupės argumentais teigiama, kad mirties bausmė neatilinka bausmės tikslų ir todėl negali būti vadinama bausme. Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad kriminalinės bausmės paskirtis yra:

1. Sulaikyti asmenis nuo nusikaltimų padarymo (bendroji prevencija).
2. Nubausti nusikaltimą padariusį asmenį.
3. Atimti ar apriboti nuteistajam galimybes daryti naujus nusikaltimus (specialioji prevencija)⁵.
4. Siekti, kad asmuo pasitaisyty bei išėjęs į laisvę nebedarytų naujų nusikaltimų (suteikti asmeniui galimybę pasitaisyti) [8, p. 346].

Mirties bausmė tikrai nesuteikia jokiam nuteistajam galimybės pasitaisyti. Ji užtikrina tik trijų iš išvardytų keturių kriminalinės bausmės

paskirties elementų įvykdymą. Spręstinas ir ginčytinas klausimas, ar tokio teiginio užtenka nepripažinti baudimo mirtimi bausme.

Baudžiamosios teisės teorijoje kriminalinė bausmė apibrėžiama kaip valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo kaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo teisės bei laisvės visuomenės labui. Akivaizdu, kad mirties bausmė neprieštaruoja bendrai kriminalinės bausmės sąvokai. Neginčytina, kad mirties bausmė – tai valstybės prievartos priemonė, ji skiriama tik teismo kaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą. Šia bausme gana drastiškai apribojamos nuteistojo teisės ir laisvės visuomenės labui.

Taigi baudimas mirtimi nepripažįstamas bausme tik dėl nesutikimo su visais bausmės tikslais. Teigiama, kad baudžiamajame įstatyme bausmės tikslai išdėstyti nuoseklia tvarka, atsižvelgiant į jų realizavimo ciliškumą, ir sudaro vieningą bausmės paskirtį. Tačiau ar galima tvirtai nustatyti tikslus, kurie būtų pasiekiami visomis bausmių rūšimis. Taikant bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu, sunkiai pasiekiami specialioji prevencija. Taikant kaip pagrindinę bausmę baudą, nebus įgyvendinti visi bausmės tikslai ir bauda negalės būti vadinama bausme. Pabrėžtina, kad užsienio valstybės bausmės paskirčiai suformuoti didelės reikšmės neteikia, dažniausiai ji net nenurodoma⁶. Vadinas, bausmės paskirtis turi atsiskleisti bausmių vykdymo procese. Manome, kad tik pirmi du bausmės tikslai yra būdingi ir pasiektini visomis bausmės rūšimis. Būtent jie turėtų būti pagrindas apibrėžiant kriminalinės bausmės paskirtį. Visi kiti

⁵ Kai kurie Lietuvos baudžiamosios teisės specialistai, iš jų ir šio straipsnio autorius, yra linkę šiuo atveju taikyti sąvoką „individualioji prevencija“.

⁶ Daugumos užsienio valstybių įstatymuose nėra griežtos ribos tarp baudžiamosios ir bausmės vykdymo teisės sąvokų, o neretai bausmės, jos paskirties bei vykdymo institutai sujungiami ir vadinami penologija: taip yra Švedijoje, Danijoje, Norvegijoje.

tiksčiai atsiskleidžia ir pasiekiami bausmės vykdymo eigoje. Todėl negalima kategoriška išvada, kad kiekviena bausmės rūšis turi atitikti visus keturis dabartinėje baudžiamosios teisės teorijoje iškelto tikslus. Autoriaus manymu, atsižvelgiant į tai, kad baudimas mirtimi visiškai atitinka bendrosios prevencijos ir nubaudimo tikslus, nepripažinti jo kriminaline bausme tiesiog nėra pagrindo.

Pagal D. Benthamą, bendras bausmės tikslas yra nusikaltėlių veiksmų kontrolė. Šito galima pasiekti izoliuojant kaltininką ir pateikiant tai kaip pavyzdį visuomenei. „Pavyzdys yra pats svarbiausias tikslas iš visų šioje proporcijoje, kurioje asmenų, negalinčių atsispirti pagundai padaryti nusikaltimą, skaičius susiveda į vieną. Bendra prevencija turi būti pagrindinis bausmės tikslas. Jeigu galėtume pripažinti nusikaltimą izoliuotu faktu ir pasakyti, kad panašaus nusikaltimo niekas niekada neįvykdys, tada sutinkame, kad bausmė taptų nenaudinga, ji tik pridėtų eilinių blogį prie pirmojo. Jeigu pripažinsim, kad nenubaustas nusikaltimas atidaro kelią kitam nusikaltimui (ne tik tam pačiam nusikaltėliui, bet ir kitiems, kurie galėtų turėti tuos pačius motyvus ir veiktų tomis pačiomis aplinkybėmis) padaryti, tai galime pastebėti, kad taikyta bausmė vienam, bus saugumo garantas kitiems. Ta pati bausmė, kuri kilnių jausmų žmonėms atrodė niekšiška ir atstumianti, kitiems atrodys labai labdaringa. Taip yra, kai svarstom ją ne kaip pykčio arba keršto išpuolį prieš kaltą ir nelaimingą individą, bet kaip neišvengiamą auką ant bendro saugumo aukuro.“ [15, p. 45]

Be šio labiau teisinio argumento, yra ir kitas, filosofinis, kuriuo siekiama pagrįsti teiginį, kad mirties bausmė negali vadintis bausme. Štai galimi teiginiai šiuo klausimu.

Ar visi tie, kurie teismo nuosprendžiu yra pasmerkti mirčiai, miršta jiems skirta mirtimi, ar yra nužudomi kitų žmonių? Ar suprantant skirtumą tarp mirties ir nužudymo, tebegalima

teigti, kad apibrėžimas „mirties bausmė“ adekvačiai atitinka apibūdinamą dalyką? Ar realiai tai nėra sąmoninga ir staigi sveiko žmogaus mirtis, tiksliau žmogaus nužudymas? Ar būtent dėl šios priežasties neturėtume kalbėti apie nužudymą kaip bausmę, t. y. „žudymo bausmę“, o ne „mirties bausmę“? Bet kartu ar pavadinimas „žudymo bausmė“ kaip ir „mirties bausmė“ nėra tam tikra loginė nesąmonė, kaip vadina filosofai „kategorinę klaidą“. Kategorinė klaida pasireiškia kategorijų netvarka, šiuo atveju substancijos ir atsitiktinumo kategorijų. Žmogus ir jo egzistavimas priklauso substancijos lygiui. Žmogus gali išvengti bausmės arba ne – ir tai nepriklauso nuo to, kaltas jis ar ne. Žmogus, kuris neišvengė bausmės, yra baudžiamas. Bausmė gali būti dovanota, gali būti suejusi patraukimo baudžiamojon atsakomybės senatis, nutrauktas jos vykdymas. Bausmė – ją suprantant kaip darbo su žmogumi ir jo bendruomene elementą – funkcionuoja atsitiktinumo lygiu, būties prasme silpnesniu nei substancinis lygis. Tačiau mirtis, neišvengiamai kėsindamasi į žmogaus būtis visumą, funkcionuoja substanciniu lygiu. Nužudymą norėdami pavadinti bausme, tik sujaukiame kategorijas. Nebent bausme laikomas kerštas, tada nėra jokios loginės klaidos sakant „nužudyti iš keršto“, o ne „nubausti mirtimi“ [12, p. 117].

Tačiau ar nedaroma šitaip argumentuojant klaidos visiškai sutapatinant žmogžudžio padarytą nusikaltimą su valstybės įvykdytu gyvybės atėmimu. Galime pateikti gana daug svarių kriminalinio nužudymo ir mirties bausmės įvykdymo skirtumų. Visų pirma iš esmės skiriasi kriminalinio nužudymo ir baudimo mirtimi tikslai. Neneigtina, kad vykdant ar paskiriant mirties bausmę siekiama konkrečių įstatymuose apibrėžtų tikslų – sulaukyti asmenis nuo nusikaltimų padarymo, nubausti asmenį, padariusį nusikaltimą ir t. t. Šiuos tikslus įgyvendinant siekiama įvykdyti teisingumą. Tuo tarpu krimina-

linio nužudymo tikslai gali būti kuo įvairiausi ir juos įgyvendinant siekiama ne vykdyti teisingumą, o patenkinti asmeninius žudiko poreikius. Taip pat skiriasi kriminalinio nužudymo ir mirties bausmės objektas, įgyvendinimo tvarka ir t. t. Šiuo atveju turime reikalą su radikalia nelygybe. Moraliai žmogžudystė yra nusikaltimas, egzekucija. Bausmė – kaltos veikos padarinys. Panašus yra tyčinio iš anksto suplanuoto nužudymo ir gyvybės atėmimo būtiniosios ginties atveju skirtumas. Vertinimo skirtumas yra nusikaltėlio veikimo motyvacija ir kriminalinio teisingumo alstovo – teisėjo – bausmės skyrimo motyvacija. Nusikaltėlio veikai būdingas besąlygiškas pažeidimas, kuris pasireiškia prisiumant neteisėtą absoliučią valdžią kitam žmogui. Teisėjo veiksmais siekiama atkurti iki nusikaltimo buvusią moralinę būseną, kiek leidžia žmogaus galimybės. Taigi sutapatinti nužudymą ir baudimą mirtimi vien dėl to, kad abiem atvejais kėsinamasi į žmogaus gyvybę, yra per daug kategoriška. Kaip pernelyg kategoriška mirties bausmėje įvelgti tik tai, kad teismas žudo. Žinoma, šis argumentų vertinimas nereiškia, kad autorius yra mirties bausmės šalininkas. Nagrinėjant pateiktą argumentą, bandoma įrodyti tik tai, kad jis vertinamas pernelyg kategoriškai, bet ne tai, jog jis visiškai neteisingas.

Vienas iš pagrindinių mirties bausmės priešininkų argumentų, kad ši bausmė atima iš nu-teistojo galimybę pasitaisyti. Kaip priešingą argumentą mirties bausmės priešininkų teiginiams, pabrėžiantiems būtinybę suteikti kiekvienam asmeniui galimybę pasitaisyti, mirties bausmės šalininkai JAV atliko ir pateikė išsamius tyrimus bei paskelbė seriją straipsnių apie serijinius žudikus. Kaip pavyzdį galime pateikti prancūzų laikraštyje „La Monde“ paskelbtą straipsnį apie 1994 metais Niujorko valstijoje siautėjusį žudiką. Po jo apsilankymo policija kiekvieną kartą rasdavo kulku išvarpytus lavonus ir jokių liudininkų, jokio triukšmo, jokių

žymių ar akivaizdžių priežasčių. Šį straipsnį 1995 metais perspausdino „Lietuvos aidas“ [10]. Tokių straipsnių pagrindinis teiginys tas, kad yra žmonių, kurie, būdami iš pažiūros psichiškai sveiki, jaučia malonumą žudydami kitus. Tas pats taikytina ir samdomiems žudikams. Tokie asmenys negali pasitaisyti. Samdomas žudikas, atlikęs laisvės atėmimo bausmę, siekdamas gauti pinigų gali vėl imtis savo amato. Jis niekada ne-laikys žudymo blogiu, nušauti žmogų jo akyse tolygu sutraiškyti musę. Kaip gali pasitaisyti asmuo, negalintis suvokti savo atliekamų veiksmų blogumo. Turėdami šiuos moralinius įsitikinimus bei būdami puikiai pasirengę fiziškai, tokie asmenys mirtinai pavojingi visiems su jais bendraujantiems ir kuo nors neįtikusiems žmonėms. Žinoma, tokie argumentai gana įtikinami ir pagrįsti. Šių teiginių silpnumą rodo tai, kad mirties bausmė neatsirinks, kuris asmuo galėjo pasitaisyti, o kuris negalėjo. Jie abu vienodai neteks gyvybės. Tokiu būdu tiek mirties bausmės šalininkai, tiek priešininkai pateikdami kategoriškus argumentus yra vienodai neteisūs. Tikrai yra žmonių, kurie negalės pasitaisyti ir kuriuos paliekant gyvus rizikuojama dešimčių kitų žmonių gyvybe, tačiau kaip nustatyti, gali žmogus pasitaisyti ar ne, kokiais kriterijais remtis pasmerkiant konkretų asmenį mirčiai. Atsakius į šiuos klausimus būtų išspręstas mirties bausmės šalininkų ir priešininkų ginčas.

Iš trečios grupės argumentų matyti nerimas dėl mirties bausmės poveikio šalies santvarkai. Šiais argumentais teigiama, kad mirties bausmė dažnai tampa politinių represijų įrankiu ar demoralizuoja visuomenę [5]. Baudimo mirtimi priešininkai mano, kad esant šiai bausmei visuomenė – kartu ir valdžia – pratinama problema spręsti smurtu. Taip pat nuogaustaujama, jei šalies įstatymuose numatyta mirties bausmė, yra pavojus, kad ji gali būti taikoma automatiškai. Pabrėžtina, kad šie argumentai nėra tokie svarūs ir plačiai naudojami kaip pirmiau minėti.

Sutapatinant mirties bausmę su politinės represijos įrankiu baiminamasi dėl valstybės demokratijos ar politinės santvarkos. Mirties bausmė niekada nelėmė ir niekada nelems valstybės vidaus santvarkos. Baudimo mirtimi paplitimas gali būti valstybės santvarkos pasikeitimo pasekmė, bet ne priežastis. Be to, keliant šį argumentą neužsimenama, kad politinės represijos įrankiu gali tapti ir ištrėmimas, ir laisvės atėmimas bei kiekviena kita bausmė. Neneigtina, kad mirties bausmė iš esmės skiriasi nuo kitų bausmių, bet šis skirtumas neleidžia taikyti vadinaimosios dvigubo vertinimo taisyklės. Tai yra teigti, kad mirties bausmė yra negalima, nes ji gali būti naudojama kaip politinės represijos įrankis, neleistina ir per daug kategoriška. Pabrėžtina ir tai, kad mirties bausmės panaikinimo klausimas dažniausiai svarstomas tik tokiose šalyse, kurios pasiekusios atitinkamą išsivystymo lygį ir ten kriminalinės bausmės netampa politinės represijos įrankiu.

Vienas iš svarbesnių ir vertyų apsvarstyti baudimo mirtimi priešininkų argumentų yra teiginys, kad mirties bausmė demoralizuoja visuomenę. Visuomenė – kartu ir valdžia – pratinama problemas spręsti smurtu. Šio teiginio pagrindimas labai paprastas.

Pats bausmės žiaurumas sudaro tokią situaciją, kad kuo didesnis yra gresiantis blogis, tuo daugiau drąsos atsiranda stengiantis bausmės išvengti. Taigi tam, kad būtų išvengta bausmės už vieną nusikaltimą, daroma daug kitų nusikaltimų. Mirties bausmė lyg ir skatina kaltininką vykdyti žmogžudystes, kadangi, kaip rašė Č. Bekarija, „mirties bausmė yra nenaudinga, nes ji žmonėms rodo žiaurumo pavyzdį“ [1, p. 68]. Iš to logiškai išplaukia, kad mirties bausmė, nesulaukydama nuo nusikaltimo, tampa bereikalingai žiauria priemone, o tai demoralizuoja visuomenę ir kartu didina nusikaltimų skaičių. Visuomenės demoralizavimą Č. Bekarija aiškina tuo, kad mirties bausmė duoda žmonėms žiaurumo

pavyzdį. Vertėtų pažymėti skeptišką pastabą: nėra tokios priežasties, dėl kurios laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, kurią siūlo Č. Bekarija, negalėtų turėti tokio pat efekto. Juo labiau kad, jo paties teigimu, laisvės atėmimas iki gyvos galvos – tai bausmė, kurios daugelis nusikaltėlių bijo labiau nei mirties, nes „žmogus, netekęs vilties dėl gyvenimo nesėkmių, nematys čia savo kančių galo, bet, priešingai, čia tik pradės kentėti“ [1, p. 66]. Šoko efektas visuomenėje, stebint žmogžudžio egzekuciją, yra intensyvus, bet trumpas ir net daugumai sukelia gailėtį nuteistajam. Atvirkščiai, įsivaizduojamos kančios žmogaus, iki gyvenimo pabaigos sėdinčio kameroje. Be to, mirties bausmė neturi būti dažnai vykdoma, kad sukeltų baimę potencialiems nusikaltėliams. Užtenka, kad ji numatyta įstatymuose. Nereikėtų manyti, kad tam tikros bausmės buvimas įstatymuose turi kokį nors poveikį žmonių psichikai, t. y. skatintų žiaurumą.

Mirties bausmės priešininkai iškelia taip pat žinomą ir labai dažnai kartojamą argumentą prieš mirties bausmę – tos bausmės neatšaukiamumą [2]. Jie remiasi prielaida, kad nepaprastai svarbi bausmės ypatybė yra jos atšaukiamumas. Tiksliausiai šis reikalavimas įgyvendinamas per pinigines baudas, kurios visuomet gali būti atšaukiamos. Pabrėžtina, jog kiekviena bausmė iš dalies – pinigine bauda mažiau – neatšaukiamos. Kai kurios iš jų yra labiau atšaukiamos, pavyzdžiui, tos, kurios dar nepasiekė savo galutinio tikslo (įkalinimas, ištrėmimas), o kitos, kurios pasiekė savo galutinį tikslą, mažiau. Yra atvejų, kai tai paprasčiausiai neįmanoma: „Taip yra, pavyzdžiui, su fizine bausme, įspaudavimu, suluošinimu ir mirties bausme. Visiškai neatšaukiama yra mirties bausmė. Nors ir negalima atšaukti kitų bausmių, jei jau jos įvykdytos, tai vis dėlto galima jas atlyginti, ir nors nelaimingos aukos negalima sugrąžinti į buvusią padėtį, vis dėlto įmanoma

rasti galimybę sukurti jai tiek geras sąlygas, kokias ji būtų turėjusi, jei nebūtų iškentėjusi bausmės.“ [11, p. 125]

Nors šis argumentas populiarus, galimas ir kritinis požiūris į jį. Pirmiausia tas argumentas nedaug mums sako apie pačią mirties bausmę, būtent ji yra ar ne moraliai teisinga, yra ar ne visuomeniškai naudinga. Visas reikalas traktuojamas kaip žmogiško suklydimo problema, ypač teisėjų suklydimo. Iš karto kyla klausimas, ar mirties bausmės priešininkai būtų pripažinę mirties bausmę, kai jos paskyrimo neklaidingumas siektų šimtą procentų, ar mirties bausmė būtų teisinga moraliai, jei būtų visuomet teisingai paskirta? Neigiamas atsakymas reikštų, kad bylos nutraukimo dogma yra keliamą virš teisingumo principo. Galimas klausimas: ar iš esmės neegzistuoja atvejis, kai žudikas yra „išaiškintas“ šimtu procentų? Pavyzdžiui, kai tai teroristas, rodantis pasauliui savo veidą be kaukės, turėdamas tikslą atskleisti tariamai kilnius idealus. Arba pagrobėjas, sugautas tuoj po aukos nužudymo, kuri jam buvo nefektyvi šantažo priemonė. Be abejo, tokie atvejai gana dažni, ir teismo klaida, įrodant tokio asmens kaltumą, faktiškai neįmanoma. Tokiu atveju minėtas mirties bausmės priešininkų argumentas praranda prasmę.

Pažymėtina, kad argumentacija prieš mirties bausmę, besiremianti atskyrimu neatšaukiamų bausmių, pavyzdžiui, mirties bausmės, ir atšaukiamų bausmių, gali turėti neigiamą įtaką teisėjų veiklai. Galimas variantas, jog jie bus mažiau dėmesingi skirdami „atšaukiamas“ bausmes nei skirdami „neatšaukiamas“ bausmes; bausmės atšaukiamumo pajautimas gali būti tiesiogiai proporcingas neatidumui ją skiriant. Būtent dėl to reikia tvirtinti, kad kiekviena bausmė yra vienodai neatšaukiama kaip ir mirties bausmė. Juk žmogus, nepagrįstai nuteistas už smulkia vagystę, gali neišverti atsiribojimo nuo to jausmo, kurį tam tikrą laiką patirs iš senų draugų ir šei-

mos. Gali nepakelti kaltės ir šiame pasaulyje egzistuojančios neteisybės ir nusizudyti: „tegul pasaulis, kuriame nėra teisybės, pražūna, o aš kartu su juo.“ Lygiai taip pat teisėjų suklydimo gyvybiniais klausimais argumentas veikia ir kitaip. Juk teisėjai ne kartą klydo: išteisindavo žmogžudžius, banditus, vagis ir prievartautojus. Argi tuo remiantis reikėtų sunaikinti taip nusprendusius teisėjus? Trumpai tariant, už šio argumento slepiasi teisinės utopijos fantazijos – teisės išsamumo ir teisėjų neklydamumo. Tuo tarpu nei viena, nei kita neįsitvirtino netobulame žmonių pasaulyje. Teisės išsamumas yra neįmanomas, nes įstatymų leidėjas negali numatyti visų gyvenimo aplinkybių, tuo tarpu teisėjų suklydimai kyla iš jų profesijos prigimties. Kitaip nei filosofai, jie privalo išspręsti ginčus ir priimti sprendimus nustatytu metu – nėra teisinės taikos be laimėtojo. Todėl mirties bausmės šalininkai, sutikdami su teisėjų klaidos galimybe, teigia, kad tai yra pateisinama rizika, palyginti su nauda, kuri yra egzistuojant mirties bausmei. Tokiu būdu šiame ir kituose teiginiuose bei atsikirtimuose yra nuoroda į mūsų jau nagrinėtus pirmos grupės argumentus.

Iš minėtų argumentų išplaukia, kad reikšmę, bandant pagrįsti ar paneigti mirties bausmės egzistavimo būtinumą, turi tik baudimo mirtimi priešininkų argumentai, smerkiantys patį gyvybės atėmimo faktą, bei mirties bausmės šalininkų teiginiai, pabrėžiantys visuomenės saugumo būtinumą. Visi kiti argumentai ar atsikirtimai yra tik išvestiniai ir juos lengvai galima sukritikuoti. Žinoma, šiam teiginiui pagrįsti reikėtų trumpai paanalizuoti pagrindinius mirties bausmės šalininkų argumentus. Atsižvelgiant į tai, kad šie argumentai jau buvo analizuoti kaip atsikirtimai į abolicionistų teiginius, bus siekiama nesikartoti.

Atmetę emocijas, kurios dažnokai lydi retencionistų retoriką, ir pabandę atskleisti šios

pozicijos racionalų branduolį, pastebėtumėme, kad kartojasi trys pagrindinės visos mirties bausmės šalininkų argumentacijos idėjos. Pirma – atpildo, arba retribucijos, idėja; antra – izoliacijos idėja, o trečia – įbauginimo, arba deterancijos, idėja [3, p. 73].

Vienas iš žinomiausių atpildo, arba retribucijos, teorijos šalininkų yra I. Kantas⁷. Jo teigimu, bausmė kyla iš individo teisių pažeidimo, kuris yra nusikaltėlio teisė. Pažeisdamas teisę į svetimą gyvybę, nusikaltėlis pažeidžia teisę į savo gyvybę. Norėdami palaikyti jame žmoniškumo idėją, turime jį dėl šios priežasties nubausti. Tuomet jau neklausime apie vienokią ar kitokią naudą visuomenei, kylančią iš bausmės, o klausime apie kaltininko kaltę. Jeigu pripažintume, kad nusikaltėlis baudžiamas dėl kitų motyvų, o ne dėl to, kad jis to nusipelnė, jo atžvilgiu pasielgtume lygiai taip pat, kaip jis pasielgė su savo auka, kuria pasinaudojo kaip priemone savo tikslui pasiekti [4, p. 95]. Bausmės paskyrimas turint tikslą palaikyti visuomenės gerovę, lygiai taip pat būtų pasinaudojimas nusikaltėliu kaip priemone tikslui pasiekti, o tai yra nesuderinama su kantiškąja moralumo idėja. Galima teigti, kad ši filosofija remiasi ta pačia gyvybės šventumo kategorija, draudžiančia vienam žmogui žudyti kitą. To draudimo nesilaikymas sukelia bausmę, kuri nustatoma taliono principu bei nesiekia jokių kitų tikslų, išskyrus kerštą. Šitaip toliau samprotaujant ir atmetant bet kokius bausmės tikslus visuomenės naudai, neigiamas pats organizuotos visuomenės egzistavimo būtinumas. Nes tik neorganizuotoje visuo-

⁷ Immanuelis Kantas savo veikaluose „Dorovės metafizikos pagrindai“ ir „Sprendimo galios kritika“ iškelia originalią baudžiamosios teisės teoriją. Baudžiamąją teisę jis grindžia ne nurodydamas empirinius visuomenės reikalavimus, nusikaltėlio įbauginimą arba pataisymą; bausmę jis laiko viešu atpildo aktu, kuriuo atkuriamas teisingumas.

menėje, kurioje nėra pastovių žmonių ryšių, galimas atvejis, kai bausme siekiama tik keršto. Visais kitais atvejais, net jei tai ir nebus deklaruojama, visada iškils siekis užtikrinti visuomenės saugumą. Būtent visuomenės saugumui užtikrinti iškeliami tokie tikslai kaip bendroji prevencija ar individualioji prevencija. Taigi kerštas, kaip vienintelis ar pagrindinis mirties bausmės tikslas, gali egzistuoti tik nesant organizuotos visuomenės. Dabar realybė tokia, kad atpildo teorija turi evoliucionuoti, o tai, beje, ir vyksta, ir akcentuoti ne kerštą, o teisingumo įvykdymą. Tačiau teisingumas yra labai neapibrėžta sąvoka, kurią kiekvienas gali suprasti savaip. Toku būdu arba teisingumas tampa tuščia sąvoka (teisingumų atsiranda tiek pat, kiek ir vertintojų), arba konstatuojama, kad tai tiesiog visuomenėje nustatytos tvarkos įgyvendinimas⁸. Toku būdu teisingumo siekis tampa niekuo kitu kaip tik visuomenės tvarkos ir saugumo užtikrinimo siekimu. Iš čia vienintelė išvada – atpildo teoriją sudaro argumentai, kuriais netiesiogiai bandoma pagrįsti visuomenės saugumo užtikrinimo būtinybę.

Išanalizavę mirties bausmės priešininkų ir šalininkų argumentus, galime teigti, kad filosofiniame ginče dėl mirties bausmės reikalingumo svarbūs tik tie abolicionistų argumentai, kurie pabrėžia visokio žmogaus gyvybės atėmimo negalimumą, bei retenciolistų argumentai, akcentuojantys visuomenės saugumo būtinumą. Minėjome, kad šiame ginče viskas lemiamą skirtingo požiūrio į tai, kokią gyvybę, nu-teistojo ar galimų ateities aukų geriau išsaugoti. Tai amžinas ginčas, kurio sprendimas priklauso tik nuo vertinančio žmogaus vidinio įsi-

⁸ Teisingumas – teisingas (kuris laikosi tiesos, nežališkąs). Žr.: Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1972. Kaip matome, šiame žodyne net nesugebama apibrėžti teisingumo sąvokos, bandant prasnę atskleisti iš graičios žodžio „teisingas“ sąvokos aiškinimu.

tikinimo. Todėl mirties bausmė dažniausiai panaikinama tik atsizvelgiant į kitus kur kas mažiau filosofinius argumentus – politinė nauda atskirai partijai, siekis įstoti į kokią nors sąjungą ir tuo užtikrinti valstybės saugumą, ekonominė nauda valstybei, jei tai susiję su ekonominių sutarčių pasirašymu ar ekonominėmis sankcijomis, didžiųjų valstybių spaudimas ir t. t. Ši padėtis pavojinga tuo, kad mirties bausmė niekada nebus panaikinama galutinai, pasikeitus sąlygoms, valstybei gali tapti naudinga ją vėl įvesti. Žinoma, galima įsivaizduoti humanistinę visuomenę, kuri, būdama stipri ekonomiškai, surado kitą psichologiškai priimtina apsisaugojimo nuo sunkių nusikaltimų būdą. Tačiau net tokioje visuomenėje, pasikeitus sąlygoms, psichologinis poreikis įvesti mirties bausmę gali vėl atsirasti.

Pabrėžtina, kad tai puikiai supranta tiek Lietuvos, tiek kitų Vidurio Europos valstybių politikai. Štai Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų metu ir dabartinis šalies Prezidentas, ir jo pagrindinis oponentas pasisakė už mirties bausmės egzistavimą Baudžiamajame kodekse. Tai buvo gana natūralu, nes viešas abolicionistinių idėjų palaikymas galėjo baigtis visišku politiniu fiasko. Tačiau tapęs šalies Prezidentu Valdas Adamkus nemažai prisidėjo prie mirties bausmės panaikinimo Lietuvoje. Panašių atvejų yra buvę ir kitose Vidurio ir Rytų Europos valstybėse. Pavyzdžiui, 1995 m. Slovakija informavo

Europos Tarybą apie ketinimus atkurti mirties bausmę „dėl dramatiškos kriminogeninės būklės“, tačiau šiandien šioje valstybėje, pretenduojančioje tapti Europos Sąjungos nare, apie tokius ketinimus niekas nenori net prisiminti [3, p. 75]. 1998 metais Latvijos Seimas balsų dauguma paliko galioti mirties bausmę Baudžiamajame kodekse, tačiau jau 1999 metais (kaip ir Lietuvos Seimas) ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos šeštąjį protokolą dėl mirties bausmės panaikinimo. Visais minėtais atvejais buvo labai greitai suprasta, kad, nors retencionistinė retorika ir gali būti artima potencialiems rinkėjams, vargu ar ji galėtų atnešti kokios nors naudos strateginėje Europos integracijos byloje. Pabrėžtina, kad reikalavimai valstybėms, pretenduojančioms tapti Europos Sąjungos narėmis, yra nedviprasmiški – mirties bausmė turi būti panaikinta, o delsimas tik parodytų, kad tos valstybės politiškai ir morališkai nepasirengusios tapti visavertėmis Europos valstybėmis.

Atlikus pateiktų argumentų ir faktų analizę, galima daryti išvadą: nei mirties bausmės šalininkų, nei priešininkų argumentai nėra absoliučiai teisingi ir nepaneigiami. Iš esmės jie skiriasi tik tuo, kieno gyvybė – nusikaltėlio ar mėnamų būsimų aukų laikoma labiau saugotina. Būtent dėl to šie argumentai ne visada yra lemiami priimant sprendimą dėl mirties bausmės panaikinimo ar jos pakartotinio įvedimo.

LITERATŪRA

1. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992.
2. Dobryninas A. Mirties bausmė Lietuvoje: tarp teisinės semantikos ir politinės pragmatikos // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Nepriklausomas sociumo tyrimo institutas, 1996.
3. Dobrininas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Teisiniai ir sociologiniai aspektai. Vilnius, 1999.
4. Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai. Vilnius, 1980.

5. Jovaišas K. Mirties bausmė: teisėtas atpildas ar valstybės sankcionuota žmogžudystė? // Teisės problemos. 1997, Nr. 1.
6. Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 1997.
8. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis (antras papildytas leidimas). Vilnius, 1998.

9. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.
10. Lietuvos aidas. 1995, saus. 26, Nr. 18 (6739).
11. Bedau H. A. Capital Punishment and Social Defense, Social Ethics, Morality and Social Policy. New York, 1987.
12. Bartula P. Kara Smierci – powracający dylemat. Kraków, 1998.
13. Van den Haag E. The Ultimate Punishment: A Defense, Harv., 1986.
14. Grasberger U. Verfassungsrechtliche Problematiken der Höchststrafen in den USA und in der Bundesrepublik Deutschland. Bonn, 1996.
15. Юмь Д. Опыты Джеремі Бентама. Принципы законодательства – о влиянии условий времени и места на законодательства. Москва, 1896.
16. Международное право в документах. Москва, 1982.

THE PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE ARGUMENTS OF SUPPORTERS AND OPPONENTS OF DEATH PENALTY

Summary

In the report, the arguments of supporters and opponents of death penalty are discussed in order to disclose their soundness and rightness. The Author distributes the arguments of supporters of death penalty into five groups. The first group consists of arguments of supporters of death penalty where the right to an inviolability of life and the fact of a deprivation of life itself are stressed. The second group of arguments stresses the necessity to follow the aims of a penalty. In the third group of arguments the anxiety on an influence of death penalty upon the regime of the state is expressed. The fourth group of arguments discusses the problems of economical uselessness and discriminational character of death penalty. The fifth group includes arguments which stress expediency and irrevocability of death penalty as well as torturing character of it. The arguments of opponents of death penalty are reviewed

more briefly, mostly in the form of retorts to abolitionists.

After the analysis of the arguments of supporters and opponents of death penalty, it is stated in the report that in the philosophical dispute on a necessity of death penalty not only arguments of the abolitionists where an impossibility of deprivation of life of any person is stressed but also the arguments of retentionists where a necessity to ensure a safety of the society are important. Thus, it may be concluded that neither the arguments of the supporters of death penalty nor the ones of the opponents are absolutely rightful and undeniable. In fact, they differ only in that whose life – of a felon or of imaginary future victims – is considered more protectable. Namely for this reason these arguments are very rarely important on passing a decision on an abolition of death penalty or a reintroduction of it.

[teikta 2001 m. rugsejo 21 d.]